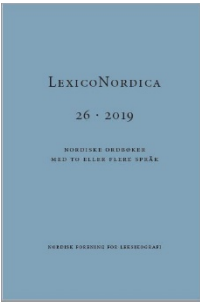

LexicoNordica

Titel:	Somaliska tvåspråkiga ordböcker i Norden: utbud och kvalitet	
Forfatter:	Morgan Nilsson	
Kilde:	LexicoNordica 26, 2019, s. 135-154	
URL:	https://tidsskrift.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© 2019 LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Somaliska tvåspråkiga ordböcker i Norden: utbud och kvalitet

Morgan Nilsson

There is a great need for good Somali dictionaries in the Nordic countries due to a large Somali immigrant population. After a brief general presentation of Somali and its lexicographic tradition, this article first gives a short survey of the existing Somali-Nordic language dictionaries. This is followed by a review of the largest dictionaries with respect to two important parameters: regional variation in the Somali vocabulary and the representation in the dictionaries of vocabulary typical of core school subjects. In summing up, some major areas for improvement are pointed out.

1. Inledning

Somaliskan utgör i dag ett av de största minoritetsspråken i Norden och behovet av högkvalitativa ordboksresurser mellan somaliskan och språken i Norden är därför stort. I akademiska sammanhang får somaliskan däremot väldigt lite uppmärksamhet, inte bara i Norden, utan i världen i stort. En viktig fråga är därmed om de somaliska ordböcker som vi har i Norden är tillräckliga, inte bara rent kvantitativt, utan också kvalitativt. Denna artikel söker utvärdera den rådande situationen.

Som bakgrund presenteras somaliskan kort i avsnitt 2, och i avsnitt 3 sägs lite om den somaliska lexikografitraditionen. I avsnitt 4 följer så en inventering av somaliska ordböcker i Norden och i avsnitt 5 presenteras de ordböcker som valts ut för granskning. I avsnitt 6 undersöks den regionala variationen i ordförrådet och i avsnitt 7 skolämnenas ordförråd. Avsnitt 8 berör e-ordböckernas layout, varpå undersökningen sammanfattas i avsnitt 9. Slutligen

diskuteras i avsnitt 10 vilka utvecklingsbehov som finns för somaliska ordboksresurser i Norden.

2. Somaliskans ställning

Somaliskan är ett kusjitskt språk inom den afroasiatiska familjen. Det talas av omkring 25 miljoner människor, vilket gör somaliskan till det 9:e största inhemska språket i Afrika och det ungefär 70:e största språket i världen. Språkområdet på Afrikas horn omfattar inte bara Somalia och Somaliland, utan även de sydöstra delarna av Djibouti samt de östra delarna av Etiopien och Kenya. Ytan motsvarar ungefär Sverige, Norge och Finland tillsammans. Somaliskan är officiellt språk i Somalia och Somaliland, medan det är regionalt officiellt språk i den etiopiska Somaliregionen. I Djibouti och Kenya är somaliskans ställning svag och språket används nästan bara i muntlig kommunikation. Se vidare Nilsson (2018a).

Ett stort antal somalisktalande lever även på andra platser i världen. Enligt statistik från SCB och dess nordiska motsvarigheter kan man utgå från att 1 % av befolkningen i Sverige talar somaliska, medan motsvarande siffra för Norge är 0,8 % och för Finland och Danmark 0,4 %. Enligt Skolverkets statistik talar 2 % av barnen i den svenska grundskolan somaliska, vilket gör språket till det tredje största efter svenskan och arabiskan (Nilsson 2018b:7–8).

3. Lexikografisk tradition

Redan innan somaliskan etablerats som skriftspråk skapades något dussin ordböcker mellan somaliskan och europeiska språk. Den äldsta är de Larajasses (1897) *Somali-English and English-Somali Dictionary* på 301 sidor. Här anges uppslagsordens ordklass, substantivens genus, bestämda artikel och pluralform, liksom verbens

transitivitet. Många exempel ges också på ordens användning. Den första somalisk-tyska ordboken är Reinisch (1902) *Die Somali-Sprache. Vol. II. Wörterbuch* med 540 sidor. Här är informationen ännu något rikare än i föregångaren. I tillägg anges ordens betoning liksom kognater i arabiskan, hebreiskan, amhariskan och flera kusjitiska språk.

Den somaliska lexikografin har alltså en ganska lång tradition, men alla de ordböcker som skrevs fram till mitten av 1960-talet är författade av européer. Då de hade skolning i hantverket är några av verken rätt sofistikerade. Numera är de dock föga kända då de inte är skrivna med dagens ortografi.

Under 1960-talets andra hälft växer en standardiserad ortografi fram och somaliskan blir 1973 Somalias officiella språk. Samtidigt inleds också en ny era för den somaliska lexikografin. Sedan 1969 har det producerats fem enspråkiga ordböcker och över hundra tvåspråkiga. Däremot finns ännu ingen ordbok som bygger på en korpus, då den första av dagens tre somaliska korpusar¹ lanserades först 2015.

De flesta moderna ordböcker är skapade av somalier och av resultatet att döma har författarna sällan någon större skolning i lexikografi. Utöver ekvivalenterna anger många publikationer på sin höjd ordklassstillhörighet och noggrannheten brister ofta i en beklaglig omfattning. Stavfel är vanliga, men också en hel del sakfel. Ett fåtal undantag finns dock i form av bra ordböcker.

Den allra första moderna ordboken är en rysk-somalisk-rysk ordbok (Stepanjenko & Osman 1969), enkel till sin utformning, men innehållet håller ändå en hög kvalitet. Den första enspråkiga ordboken (Keenadiid 1976) gavs ut relativt snabbt av den nyinstiftade Somaliska konst- och vetenskapsakademien. Den har en enkel struktur och innehåller inga flerordsuttryck. Den enda grammatiska informationen är substantivens genus.

Arbetet på en mera omfattande enspråkig ordbok fortsat-

1 För mer information om korpusarna se Nilsson (2018b:150–151).

te, men avbröts av inbördeskriget. Det återupptogs senare vid universitetet i Rom och resulterade i *Qaamuuska Af Soomaaliga* (Mansuur & Puglielli 2012) på 945 sidor. Inte heller denna ordbok innehåller några flerordsuttryck, med undantag för partikelverb. Den för somaliskan så vanliga konstruktionstypen med två substantiv i juxtaposition, t.ex. *kubbadda cagta* 'fotboll' (eg. 'bollen foten'), lyser helt med sin frånvaro, precis som alla andra typer av fraser. Ordboken är ändå den hittills mest vetenskapligt utformade och den utgör ett kollektivt arbete som involverat ett stort antal redaktörer. Information ges om ordklassstillhörighet, substantivens genus, verbens transitivitet, böjningsinformation för relevanta ordklasser samt synonymer. Däremot saknas exempel på ordens användning.

Mot bakgrund av somaliskans relativt svaga lexikografiska tradition i modern tid inställer sig förstas frågan hur det är ställt med kvaliteten i de somaliska ordböckerna i Norden.

4. Somaliska ordböcker i Norden

Innan den somaliska invandringen till Norden tagit sin början kring 1990 fanns det knappast något behov av somaliska ordböcker till eller från de nordiska språken. Med invandringen blev behovet snabbt påtagligt, i synnerhet från de nordiska språken till somaliska. Någon kompetens för att hantera denna situation fanns inte från förlagens och samhällets sida. I stället kom olika eldsjäljar i den somaliska gruppen att själva utveckla ordböcker för sina landsmäns behov.

4.1. Ordböcker från somaliska till nordiska språk

Att författa en ordbok från sitt modersmål till ett främmande språk innebär en större utmaning än att författa en ordbok till sitt

modersmål och behovet av en sådan ordbok är ofta mindre än från det främmande språket till modersmålet. Då både användarna och ordboksförfattarna främst är somalisktalande har ordböcker från somaliska inte prioriterats. Idag finns endast fyra sådana ordböcker: *Qaamuus Soomaali-Iswiidish* (Soyan 1992), 8 000 ord; *Kort somalisk-svensk ordlista* (Nilsson 2019), 8 800 ord; *Somalisk-dansk ordbog* (Nuur 1996), 7 600 ord; *Somali-suomi sanakirja* (Arale 2017a) 146 sidor.

Ännu finns ingen somalisk-norsk ordbok, men i *Norsk-somali ordbok* (Guuleed 2008) finns ett somaliskt index. De tre elektroniska ordböckerna från finska (Kotus 2017), norska (Lexin 2005) och svenska (Lexin 2006b) möjliggör även sökning på somaliska ord, men ordböckerna är från början skapade med det nordiska språket som källspråk.

4.2. Ordböcker från nordiska språk till somaliska

Från svenska till somaliska finns tre mindre² ordböcker skrivna av två olika författare: *Svensk-somalisk ordlista* (Hassan 1991), *Svensk-somalisk ordbok* (Hassan 1997) och *Svensk-somaliskt lexikon* (Badil 1998). De båda författarna har i samarbete även författat den somaliska texten i *Svensk-somaliskt lexikon* (Lexin 2006a) som utgör en av språkversionerna inom det svenska Lexin-projektet. Denna ordbok omfattar 28 500 ord. Förutom i tryckt form finns den även i en nätbaserad version (Lexin 2006b) där den är sökbar i båda riktningarna.

Från danska finns två mindre, lite äldre ordböcker och en nyare mellanstor³: *Dansk-somalisk ordbog* (Nuur 1997), *Dansk-somalisk ordbog* (Xayir 1997) och *Dansk-somali ordbog* (Hussein, Macaani & Elmi 2015) med 16 000 ord. Dessvärre finns ingen elektronisk ordbok.

2 Jfr Svenséns (2004:33) grupp 1: 5 000–15 000 lemmen.

3 Jfr Svenséns (2004:33f.) grupp 2: 15 000–35 000 lemmen.

Från norska till somaliska finns två mindre ordböcker som är utarbetade av samma person: *Norsk-somali ordbok med somalinorsk register* (Guuleed 2008) med 14 700 ord och *Norsk-somalisk illustrert ordbok* (Lexin 2017) med 11 000 ord. Den senare utgör en del i det norska Lexin-projektet och finns även tillgänglig som e-ordbok på webben (Lexin 2005) där den är sökbar i båda riktningarna.

Från finska finns två traditionella, mindre ordböcker: *Suomi-somali sanakirja* (Zinger, Calderon & Axmed 1999) och *Suomi-somali sanakirja* (Arale 2017b). Vidare finns den mellanstora, webbaserade *Suomi-somali-sanakirja* (Kotus 2017) vid Institutet för de inhemska språken. Här är även de somaliska ekvivalenterna sökbara. I början av 2019 omfattade denna ordbok 24 630 uppslagsord till och med bokstaven T. Någon tryckt version planeras inte.

5. De undersökta ordböckerna

För en kvalitativ undersökning valdes endast ordböcker från de nordiska språken till somaliska eftersom det i den motsatta riktningen finns ytterst få publikationer och alla är mycket begränsade till sitt omfång. För varje källspråk valdes den elektroniska ordboken respektive den största ordboken. För svenskan och finskan innebär det samma ordbok, medan det för norskan finns en tryckt ordbok som är större än den elektroniska och det för danskan saknas en elektronisk ordbok. Därmed kom tre elektroniska (sv, no, fi) och två tryckta ordböcker (da, no) att ingå i undersökningen:

SLexin = *Svensk-somaliskt lexikon* (Lexin 2006b), en elektronisk ordbok med 28 500 uppslagsord,

DaSo = *Dansk-somali ordbog* (Hussein, Macaani & Elmi 2015), en tryckt ordbok med 16 000 uppslagsord,

NLexin = *Lexin: bokmål-somali-bokmål* (Lexin 2005), en elektronisk ordbok med 11 000 uppslagsord,

NoSo = *Norsk-somali ordbok* (Guuleed 2008), en tryckt ordbok med 14 700 uppslagsord,

FiSo = *Suomi-somali-sanakirja* (Kotus 2017), en elektronisk ordbok med 24 630 uppslagsord till och med bokstaven T.

För den kvalitativa undersökningen valdes några aspekter som ofta lyfts fram av somaliska modersmåslärare såsom viktiga för de elever som använder ordböckerna: Hur behandlas den regionala variationen i det somaliska ordförrådet i ordböckerna? I vilken grad har centrala begrepp för skolans ämnen inkluderats? Hur noggrant översätts eller förklaras dessa begrepp? Dessutom bedömdes också användarvänlighet och akribi i största allmänhet.

6. Regional variation i ordförrådet

Mellan de språkliga varieteterna i de tre sinsemellan oberoende geografiska områdena med en somaliskspråkig administration (Somalia, Somaliland och den etiopiska Somaliregionen) råder relativt små skillnader i ljudsystem, formsystem och satsbyggnad. Förutom en regelbunden variation mellan /d/ och /r/ efter vokal kommer de största skillnaderna till uttryck i ordförrådet. Främst rör det sig om vardagsnära ord för t.ex. färger och mat, medan skillnaderna är små inom fackordförrådet (Nilsson 2018a).

Vid granskningen undersöktes i vilken utsträckning ordböckerna ger två alternativa ekvivalenter, hur de i så fall presenteras grafiskt i förhållande till varandra och huruvida man favoriserar nordliga eller sydliga synonymer eller former.

Som utgångspunkt för undersökningen av den regionala variationen i det somaliska ordförrådet togs en ännu opublicerad pilotstudie genomförd vid Göteborgs universitet 2016 med 62 somalisktalande deltagare. Ur denna studie valdes 41 begrepp där somaliskan har två (eller ibland flera) i stort sett likvärdiga synonymer med varierande regional distribution. De undersökta svenska

uppslagsorden listas här alfabetiskt med motsvarande norska, danska och finska uppslagsord inom parentes i de fall då de har en annan form: *apa* (*ape, abe, apina*), *banan* (*banaani*), *bil* (*auto*), *bröd* (*brød, leipä*), *dörr* (*dør, ovi*), *fisk* (*kala*), *fladdermus* (*flaggermus, flagermus, lepakko*), *flicka* (*jente, pige, tyttö*), *fråga* (*spørsmål, spørgsmål, kysymys*), *fönster* (*vindu, vindue, ikkuna*), *grön* (*grønn, grøn, vihreä*), *gul* (*keltainen*), *handduk* (*håndkle, håndklæde, pyyheliina*), *hungrig* (*sulten, nälkäinen*), *hus* (*talo*), *hyena* (*hyene, hyæne, hyeena*), *halva/hälft* (*halvpart, halvdel, puolikas*), *här* (*her, tässä/täällä*), *igelkott* (*pinnsvin, pindsvin, siili*), *katt* (*kat, kissa*), *kanna* (*kjele, kedel, kahvipannu*), *kniv* (*veitsi*), *kyckling* (*kylling, kana*), *kök* (*kjøkken, køkken, keittiö*), *melon* (*vannmelon, meloni*), *mjöl* (*mel, jauho*), *morot* (*gulrot, gulerod, porkkana*), *näsduk* (*lommetørkle, tørklæde, nenäliina*), *pojke* (*gutt, dreng, poika*), *räv* (*rev, ræv, ketu*), *röd* (*rød, punainen*), *salt* (*suola*), *skjorta* (*skjorte, paita*), *skugga* (*skygge, varjo*), *smuts* (*skitt, skidt, lika*), *svar* (*vastaus*), *tisdag* (*tirsdag, tiistai*), *titta* (*kikke, kigge, katsoa*), *törstig* (*tørst, tørstig, janoinen*), *väg* (*vei, vej, tie*), *ägg* (*egg, æg, muna*).

I SLexin och NoSo återfinns samtliga undersökta uppslagsord. I FiSo och DaSo saknas ordet *hyeena/hyæne*, vilket inte förvänar då ordböckerna avspeglar nordiska förhållanden. I FiSo saknas ytterligare fyra uppslagsord då ordboken i nuläget bara sträcker sig till bokstaven T, men hoppet bör vara gott att de ska komma med. I NLexin, som är den minsta av de undersökta ordböckerna, saknas sex av orden: *halvpart, hyene, skygge, spørsmål, skitt, törst*.

Uppslagsordet *morot* (*gulrot, gulerod, porkkana*) kan tjäna som ett representativt exempel. Det är det enda av de undersökta begreppen där samtliga ordböcker ger två synonyma ekvivalenter: SLexin: *dabacase, karooto*; DaSo: *karooto* (*dabacasse*); NLexin: *dabacase* (*”kaarooto”*); NoSo: *dabacase; kaarooto*; FiSo: *dabacase, karooto*. Två av ordböckerna har dock satt den ena synonymen inom parentes och en av dem dessutom inom citationstecken.

Att man sätter den ena synonymen inom parentes förekommer vid sammanlagt 8 uppslagsord i SLexin, vid 4 uppslagsord i DaSo och vid 2 uppslagsord i NLexin. Det är olyckligt att göra så eftersom det antyder att den ena synonymen skulle ha företräde framför den andra. Parentes används dock inte vid något av de undersökta uppslagsorden i NoSo och FiSo.

En enda ekvivalent ges i NLexin vid 30 av de undersökta uppslagsorden, i DaSo vid 18 uppslagsord och i SLexin vid 14 uppslagsord. Talen är oroande höga och antyder att man inte insett hur stor roll den regionala variationen spelar för att en somalisk ordbok ska vinna gillande och acceptans bland användare från alla delar av språkområdet. De återstående två ordböckerna har nöjt sig med en ekvivalent bara i ett litet antal fall, FiSo vid 7 uppslagsord och NoSo vid 8 stycken. Då de två norska ordböckerna är författade av en och samma person är det glädjande att se en så stor förbättring mellan versionerna. Man frestas att misstänka att instruktionerna för NLexin kan ha stipulerat att endast en ekvivalent skulle anges i normalfallet.

I exemplet ovan innehåller DaSo också en felstavning (*s* dubbeltecknas aldrig i standardsomaliskan) medan NLexin och NoSo innehåller en ovanlig stavning med *-aa-* i stället för det vanligare *karooto*. Det sammanlagda antalet stavfel i de undersökta orden är i DaSo 5, i NoSo 4, i SLexin 3, i NLexin 3 och i FiSo 2. Båda fallen i FiSo rör namnet på en veckodag som ges med liten begynnelsebokstav trots att det finns tydliga regler om motsatsen, något som även bekräftas av korpusdata.

Granskningen, som sammanfattas i tabell 1, ger också vid handen att nordsomaliska ekvivalenter överväger tydligt i SLexin, medan innehållet i DaSo, NLexin och NoSo har en klart sydsomalisk prägel. Endast i FiSo gör innehållet ett neutralt intryck och synonyma ekvivalenter verkar systematiskt ges i alfabetisk ordning.

	SLexin	DaSo	NLexin	NoSo	FiSo
Antal uppslagsord	41	40	35	41	36
2+ ekvivalenter	46 %	45 %	9 %	80 %	81 %
1(1) ekvivalent	20 %	10 %	6 %	–	–
1 ekvivalent	34 %	45 %	86 %	20 %	19 %
stavfel & småfel	5 %	15 %	6 %	7 %	3 %
dominerande	nord	syd	syd	syd	–

Tabell 1: Regional variation i de granskade ordböckerna.⁴

7. Skolordförråd

När det gäller de undersökta ordböckernas behandling av sådana begrepp som är typiska för skolans ämnen är följande citat från Lexin (2005) intressant:

LEXIN-ordbøkene er laget spesielt for minoritetsspråklige elever i grunnopplæringen. Oppslagsordene er valgt ut spesielt for denne målgruppen.

Frågan är i vilken grad detta löfte verkligen infrias.

För somaliskans del förekommer en del fördomar med avseende på termer och fackordförråd. Man kan få höra att somaliskan är ett så ungt språk att det ännu inte finns någon etablerad terminologi, och även om det finns en del termer så kan man inte använda dem för nästan ingen känner till dem. Naturligtvis ligger det en del i dessa påståenden, men på det stora hela är de överdrivna.

Under åren 1971–1976 producerades läroböcker på somaliska för undervisning i somaliska, matematik, samhällskunskap, historia, geografi, biologi, kemi och fysik till och med gymnasienivå.

⁴ Procenttalen är beräknade på det antal ord som återfinns i respektive ordbok.

2001 producerade UNICEF/UNESCO nya skolböcker i somaliska, matematik, naturkunskap, samhällskunskap för grundskolans årskurs 1–8. Under de senaste fem-sex åren har Somalia, Somaliland och Etiopien producerat var sin egen serie av läromedel för grundskolan. All ingående terminologi är nästan helt enhetlig över tid och rum. För somaliskan finns alltså en etablerad terminologi som täcker det stoff som behandlas i skolan. Denna terminologi har varit i bruk i över 40 år. Att termerna inte är allmänt kända beror naturligtvis främst på okunskap som i sin tur beror på att bara en mindre del av den somaliskspråkiga befolkningen haft möjlighet att gå i skolan, och ännu färre har gjort det på somaliska. Att mot denna bakgrund utelämnat etablerade termer ur ordböcker med motiveringen att nästan ingen känner till dem är definitivt inte rätt väg att gå. Hur många svensktalande känner till exakt vad en *romb* är?

7.1. De 73 undersökta begreppen

Den kvalitativa undersökningen av fackordförrådet i de fem ordböckerna grundar sig på 73 begrepp som valts ur somaliska skolböcker för årskurs 3. Följande ord valdes inom ämnet **naturkunskap**: *björn, skalbagge, reptill/kräldjur, däggdjur, groddjur/amfibie, gälar, fena, ryggrad, ryggradslös, sinne, hörsel, syn, känsel, lukt, smak, känselspröt/antenn, förstoringsglas, mikroskop, kompass, Europa, Medelhavet, ekvator, meridian/längdgrad, breddgrad, klimat, fast form, flytande form/vätska, gas, magnet, fotosyntes, klorofyll, grundämne, koldioxid*. Inom **matematik** valdes: *addition, term, addend, summa, subtraktion, minuend, subtrahend, differens, multiplikation, multiplikand, multiplikator, faktor, produkt, division, dividend, divisor, kvot, bråk, täljare, nämnare, ekvation, area, cylindrar, kon, kub, kvadrat, ellips/oval, passare, rektangel, romb, rätvinklig, triangel/trekant, fyrkant*. Inom ämnesområdet **språk** valdes orden: *adjektiv, plural/flertal, pronomen, singular/ental, substantiv, verb, preposition*.

Den första frågan är förstås om orden återfinns i ordböckerna. För de ord som förekommer kartlades huruvida de var försedda med en markör som angav det aktuella ämnesområdet och om det på somaliska ges en ekvivalent, en förklaring eller bådadera. Avseende faktainnehållet bedömdes slutligen varje ekvivalent och varje förklaring som antingen fullgod, oprecis eller felaktig. Vidare noterades om det förekom stavfel eller andra formella fel.

7.2. Undersökningens utfall

FiSo utmärker sig genom att innehålla nästan alla de undersökta orden. Endast tre av orden saknas i den del av ordboken som föreligger, nämligen *sammakkoeläin* 'grodldjur', *selkärangaton* 'rygg-radslös' och *neljäkäs* 'romb'. Nio finska ord hör hemma i den del av ordboken som ännu saknas, men hoppet verkar gott för att de ska komma med. I SLexin saknas 13 ord, i DaSo 22, i NLexin 37, men i NoSo bara 21. Vilka ord det rör sig om redovisas i Nilsson (2019b).

I SLexin och NoSo upptäcktes inga ologiska luckor i naturliga grupper av ord. I NLexin saknas dock *lengdegrad/meridian*, medan *breddegrad* finns med, i FiSo saknas *singulaari*, men *pluraali* finns med, och i DaSo saknas *breddegrad/breddekreds*, *addition*, *subtraktion* och *nævner*, medan *längdegrad*, *division*, *multiplikation* och *tæller* finns med. I några fall saknas det sökta uppslagsordet, men i stället finns en homonym, t.ex. NoSo:s ”**produkt** et *sb.* waxyaalaha la soo saaro”, vilket avser något som tillverkas och inte den matematiska termen *produkt*.

Genomgående är artiklarna i FiSo särskilt väl utformade. En typisk artikel återges i figur 1. Den innehåller ett tydligt framhävt uppslagsord, uppgift om ordklass, en länk (KS) till morfologisk information om uppslagsordet med ordförklaring på finska, ämnesmarkör (kasv., kem. [botanik, kemi]), tydlig somalisk ekvivalent i fet stil, samt förklaring på somaliska med diskret grå text.

klorofylli⁵ *substantiivi* KS

kasv., kem. **cagaariye**

cagaariyuhu waa molikiyuul orgaanig ah oo suuraggeliya footoosintasiska dhirta

Figur 1: Termen *klorofylli* i FiSo.

Överlag är det dock så att ämnesmarkör ofta saknas i ordböckerna. Ibland ges ingen ekvivalent, utan bara en förklaring på somaliska, trots att en fullgod ekvivalent finns. Många gånger ges i stället den somaliska ekvivalenten utan någon förklaring, vilket i sig inte är något märkligt för en ordbok, men i somaliskans fall vore det sannolikt nyttigt med förklaringar vid de flesta termer och fackuttryck, då många är föga kända bland allmänheten.

Andra brister som förekommer är stavfel, t.ex. SLexins *isleeg* för *ekvation* i stället för det korrekta *isle'eg*, eller ordbildningsfel, t.ex. SLexins *saddex jibbaar* ('tre exponenter') som ekvivalent till den geometriska termen *kub* i stället för det korrekta *saddexjibbaarane* (ungefär 'treexponentare'). Slutligen förekommer det, i synnerhet i DaSo, att ekvivalenten placeras inom parentes efter förklaringen, t.ex. "björn *sub.* -en, -e, -ene - Xayawaan dhogor leh oo ku nool dhalalka qabow (madax kuti)" ['Djur med päls som lever i kalla länder (björn)']. Detta ger intryck av att *madax kuti* inte skulle vara en fullgod ekvivalent, vilket är missvisande.

I flera fall är ekvivalenten inte direkt felaktig, men heller inte idealisk. I NLexin anges *oorso* som ekvivalent till *björn*. Detta somaliska ord är inte den vedertagna termen inom naturvetenskapen, utan ett regionalt ord med begränsad spridning. I SLexin anges både *madaxkuti*, som är det standardspråkliga ordet, och *buti*, som är ett annat regionalt ord med begränsad spridning.

Ett tydligt exempel på en helt felaktig ekvivalent finns i SLexin under uppslagsordet *passare*. Som somalisk ekvivalent anges *jiheeye*, vilket betyder *kompass*. Felet kan antas bero på att *passare* på engelska heter *drawing compass*.

När det gäller oprecisa förklaringar utgör termen *gälar* ett gott exempel. I SLexin ges en förklaring på somaliska som i översättning lyder 'plats som fiskar andas på', i NLexin anges 'cell för andning hos fisk', och i DaSo 'hålet som fiskar andas med'. I stort sett fyller nog de här förklaringarna sitt syfte, men de hade kunnat formuleras bättre.

Som exempel på felaktiga förklaringar fungerar termen *kvadrat*. Den förklaring som ges i NLexin innebär 'en fyrkant som är ett parallelogram', och i SLexin 'en fyrkant med raka vinklar'. Dessvärre är dock *parallelogram* en hyperonym till *kvadrat* och en rak vinkel (180°) är något helt annat än en rät vinkel (90°). Sannolikt beror felaktigheterna helt enkelt på bristande fackkunskap hos författarna.

De olika problem som kan iaktas i de olika ordböckerna summeras i tabell 2.

	SLexin	DaSo	NLexin	NoSo	FiSo
Antal ord som finns	60	51	36	52	61
Bara homonym finns	5 %	6 %	6 %	6 %	2 %
Ämnesmarkör saknas	100 %	84 %	97 %	77 %	52 %
Ingen ekvivalent	12 %	8 %	13 %	2 %	2 %
Oprecis ekvivalent	15 %	33 %	8 %	19 %	8 %
Felaktig ekvivalent	5 %	14 %	3 %	2 %	2 %
Ingen förklaring	33 %	69 %	78 %	71 %	59 %
Oprecis förklaring	8 %	14 %	14 %	4 %	0 %
Felaktig förklaring	3 %	2 %	0 %	0 %	0 %
Andra formella brister	12 %	25 %	3 %	2 %	0 %

Tabell 2: Skolordförråd i de granskade ordböckerna.⁵

5 Procenttalen är beräknade på det antal ord som återfinns i respektive ordbok.

Det är särskilt slående att ämnesmarkör saknas i mycket stor utsträckning i samtliga ordböcker samt att NLexin bara innehåller hälften av de undersökta orden. Vidare är SLexin i betydligt högre grad än de andra hjälpsam med ordförklaringar på somaliska, medan FiSo håller den genomgående högsta kvaliteten på innehållet, följd av de norska ordböckerna. SLexin och i all synnerhet DaSo innehåller en oroande mängd felaktig eller oprecis information.

8. E-ordböckernas layout

När det gäller de elektroniska ordböckerna har FiSo en klart mer läsarvänlig layout än SLexin och NLexin. Som framgår av figur 1 har FiSo ett väl avvägt bruk av teckenstorlek, fetstil, kursiv och färg, liksom vita ytor mellan olika element. SLexin utnyttjar inte färger, kursiv och teckenstorlek. NLexin färgmarkerar söksträngen i träffarna och ger grammatisk information i en mindre teckenstorlek, vilket knappast gör artiklarna tydligare. I SLexin används ytterst lite vita ytor mellan olika element, vilket gör artiklarna kompakta och svåröverskådliga, medan NLexin i stället innehåller onödigt mycket tomrum mellan olika element i artikeln. Dessutom visar NLexin alltid ekvivalent och förklaring på engelska före motsvarande information på somaliska, vilket leder till att enkla ordboksartiklar ofta inte ryms på skärmen.

I FiSo visas inte någon finsk förklaring eller morfologisk information om det finska uppslagsordet i den primära vyn. Den information nås i stället via en knapp som öppnar ett separat fönster. Systemet bidrar starkt till att fokusera på somaliskan då informationen blir mer avskalad och överskådlig.

9. Sammanfattning

FiSo är utan tvekan den av de undersökta ordböckerna som håller högst kvalitet. Den har det bredaste ordförrådet, det mest tillförlitliga innehållet och den tydligaste layouten. NLexin är minst, den innehåller få fackuttryck och ger sällan regionala synonymer. Den privatutgivna NoSo utgör en tydlig utbyggnad av NLexin och är påtagligt mer innehållsrik. Det är beklagligt att författaren inte haft möjlighet att göra detta arbete inom ramen för en vidareutveckling av Lexin, då den tryckta NoSo nu är betydligt bättre än NLexin, men mera svårtillgänglig. SLexin innehåller störst andel slarvfel, medan DaSo innehåller störst andel faktafel.

Kort sagt visar FiSo i den här studien det bästa resultatet och DaSo det sämsta, medan SLexin, NLexin och NoSo befinner sig däremellan. En uppenbar förklaring till FiSo:s höga kvalitet är att ordboken tillkommit inom ett mångårigt projekt vid Institutet för de inhemska språken där man haft möjlighet att anställa och internt utbilda två somaliska ordboksredaktörer.

10. Utvecklingsbehov

De utvecklingsbehov som direkt följer av genomgången ovan är att SLexin behöver fackgranskas och utökas en del. NLexin behöver granskas och utökas kraftigt, framför allt med fler uppslagsord, men även med mer information om de befintliga uppslagsorden. I båda fallen tycks det befogat med ett särskilt fokus på skolordförrådet, men den regionala variationen behöver också uppmärksammas ordentligt för att undvika favorisering av en viss varietet. För DaSo behövs en omfattande granskning, och en omvandling till elektroniskt format vore önskvärd.

I motsatt riktning, dvs. från somaliska till de nordiska språken är situationen mycket bristfällig. Här vore en ny samordnad

ordbok liknande ISLEX (2011) något att eftersträva. Med definitioner på somaliska och grammatisk information om uppslagsorden skulle den vara användbar även som en enspråkig somaliska elektronisk ordbok, något som i nuläget saknas. En sådan ordbok bör naturligtvis bygga på en tillräckligt stor, representativ korpus, och att utveckla en sådan är därför också synnerligen angeläget. Bland annat behöver korpusen innehålla så mycket som möjligt av befintliga skolböcker och annan facklitteratur för att kunna kartlägga vilka fackuttryck som faktiskt används i modern somaliska.

I en modern ordbok vore det också önskvärt att kunna säga något om regionala somaliska ords geografiska distribution. För att få en objektiv grund för sådan markering skulle crowdsourcing genom enkäter i sociala medier vara en framkomlig väg. Även när det gäller att belägga termer skulle crowdsourcing kunna tillämpas, men då begränsad till fackfolk, exempelvis universitetsstudenter i olika ämnen. Här skulle man kunna tillämpa SIL:s (2019) Rapid Word Collection Methodology där ett antal personer i grupp diskuterar sig fram till ideala ekvivalenter för listor av tematiskt ordnade ord på ett välbekant källspråk, i somaliskans fall lämpligen engelska.

Litteratur

Ordböcker

- Arale, Farah (2017a): *Somali-suomi sanakirja*. Espoo: Tarka. 146 s.
 Arale, Farah (2017b): *Suomi-somali sanakirja*. Espoo: Tarka. 244 s.
 Badil, Sahardid Mahamoud (1998): *Svensk-somaliskt lexikon. Qaamuuska Iswidhishka iyo Soomaaliga*. Stockholm: Författares bokmaskin. 397 s.
 de Larajasse, Evangelist (1897): *Somali-English and English-Somali Dictionary*. London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co. 301 s.
 <hdl.handle.net/2307/5177> (mars 2019).

- Guuleed, Cismaan Cabdi (2008): *Norsk-somali ordbok med somali-norsk register*. 4:e uppl. Ås: elexi.no. 491 s.
- Hassan, Mohamed Musse (1991): *Svensk-somalisk ordlista. Qaamuuska Afka Iswiidhishka-Soomaaliga*. Angered. 243 s.
- Hassan, Mohamed Musse (1997): *Buug'ereyeed Iswiidhish Soomaali. Svensk-somalisk ordbok*. Angered: Abille. 451 s.
- Hussein, Abdulahi Mukhtar, Mohamed Abdulahi A. Macaani & Mohamed Hassan Elmi (2015): *Dansk-somali ordbog. Qaamuus deenish-soomaali*. 5. oplag. Herning: Special-pædagogisk forlag. 460 s.
- ISLEX (2011) = *ISLEX*. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <islex.is> (juni 2019).
- Keenadiid, Yaasiin C. (red.) (1976): *Qaamuuska Af-Soomaaliga*. Mogadishu & Firenze. 498 s. <hdl.handle.net/2307/2021> (mars 2019).
- Kotus (2017) = Liban Ali Hersi, Abdi Awil Musse (somalisk text), Ulla Horstia, Liisa Nuutinen & Riitta Eronen (finsk text). *Suomi-somali-sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <kaino.kotus.fi/somali> (juni 2019).
- Lexin (2005) = *Lexin: bokmål-somali-bokmål / nynorsk-somali-ny-norsk*. Oversettelse: Osman Gulled. Oslo: Utdanningsdirektoratet. <lexin.udir.no> (mars 2019).
- Lexin (2006a) = *Svensk-somaliskt lexikon. Qaamuuska Iswidhishka iyo Soomaaliga*. Översättning: Sahardid Mahmoud B. & Mohammed sh. Hassan. Stockholm: Institutet för språk och folkminnen. 1 140 s.
- Lexin (2006b) = *Lexin: svenska-somaliska*. Översättare: Sahardid Mahmoud B. & Mohammed sh. Hassan. Stockholm: Institutet för språk och folkminnen & Kungliga tekniska högskolan. <lexin.nada.kth.se> (mars 2019).
- Lexin (2017) = *Lexin: norsk-somalisk illustrert ordbok / qaamuuska sawirrada leh ee af-Norwiijiga iyo af-Soomaaliga*. Oversettelse: Osman Gulled. 2. utgave. Oslo: Utdanningsdirektoratet. 537 s.

- Mansuur, Abdalla & Annarita Puglielli (red.) (2012): *Qaamuus-ka Af-Soomaaliga*. Rom: Roma Tre Press. 947 s. <hdl.handle.net/2307/720> (mars 2019).
- Nilsson, Morgan (2019): *Kort somalisk-svensk ordlista*. Göteborg: Göteborgs universitet. 182 s. <morgannilsson.se/Kort somalisk-svensk ordbok.pdf> (juni 2019).
- Nuur, Ali Ahmed (1996): *Somalisk-dansk ordbog. Qaamuus Soomaali-Deenish*. Nuur Konsulent Service. 266 s.
- Nuur, Ali Ahmed (1997): *Dansk-somalisk ordbog. Qaamuus Deenish-Soomaali*. 2. oplag. Nuur Konsulent Service. 344 s.
- Reinisch, Leo (1902): *Die Somali-Sprache. Vol. II. Wörterbuch*. Wien: Alfred Hölder. 540 s. <hdl.handle.net/2307/1705> (mars 2019).
- Soyan, Abdigani M. (1992): *Qaamuus Soomaali-Iswiidish. Somalisk-Svenska*. Sunne. 202 s.
- Stepanjenko, D. I. & M. H. Osman (1969): *Abwan urursan Af Soomaali iyo Rusha, Rush iyo Af Soomaaliya. Kratkij somali-russkij i russko-somali slovar'*. Moskva: Sovetskaja entsiklopedija. 319 s.
- Xayir, Xersi Faarax (1997): *Dansk-somalisk ordbog. Qaamuus deenish-soomaali*. 2. udgave. Somalisk bøger. 290 s.
- Zinger, Mika, Anna-Maija Aquilera Calderon, Warsame Mohamed Axmed (1999): *Suomi-somali sanakirja*. Helsinki: Somalian community in Finland. 143 s.

Annan litteratur

- Nilsson, Morgan (2018a): Somali as a pluricentric language: Corpus-based evidence from schoolbooks. I: Rudolf Muhr & Benjamin Meisnitzer (red.): *Pluricentric Languages and Non-Dominant Varieties Worldwide: New Pluricentric Languages – Old Problems*. Frankfurt a.M.: Peter Lang, 75–91.
- Nilsson, Morgan (2018b): *Lite om somaliskan*. Göteborg: Göteborgs universitet. <morgannilsson.se/Lite om somaliskan.pdf> (juni 2019).

Nilsson, Morgan (2019b): Dataunderlag till artikeln Somaliska tvåspråkiga ordböcker i Norden. <morgannilsson.se/data/NFL2019.xlsx> (juni 2019).

SIL (2019) = SIL International. *Rapid word collection*. <rapid-words.com> (juni 2019).

Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. 2:a uppl. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Morgan Nilsson
universitetslektor, fil.dr
Göteborgs universitet
Institutionen för språk och litteraturer
Box 200
SE-405 30 Göteborg
morgan.nilsson@gu.se